

ФИНАНСОВА ЛЕКСИКА ЗА ФИНАНСОВА ГРАМОТНОСТ (ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА „НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ ЗА ФИНАНСОВА ГРАМОТНОСТ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ“)

Д-р Росица Б. Тончева

Университет за национално и световно стопанство

Резюме. Финансовата грамотност е значима променлива за устойчивото развитие на съвременните икономики, които са изградени съобразно парадигмата за свободна пазарна игра и организационно развити върху фундамента на парите. На този фон е належащо образование по въпросите на финансите, което да е адекватно на посочените условия. Предмет на настоящото изследване е лексиката, използвана в документа, озаглавен „Стратегия за финансова грамотност на Република България“ от перспективата на специализираната употреба на финансовия език. Основна цел на изследването е да се анализира дефиниционната рамка на документа и съпътстващите я обяснителни текстове, с което да бъде проверено дали те изпълняват своята основна функция за ясно и конкретно повествование. Тезата е, че предложените дефиниции не съответстват на специализирания финансов език, което накърнява основната им езикова функция, прави лексиката неподходяща за нормативна употреба и силно ограничава възможността да бъдат постигнати целите, заложи в документа.

Ключови думи: финансова грамотност; езикова дисфункция; познавателна заблуда; България

Увод

Документът „Национална стратегия за финансова грамотност на Република България“ (наричана „Стратегията“) съдържа намеренията на държавата да се повиши финансовата грамотност на населението в страната. Очакванията са да произтекат конкретни действия (План за действие), в т.ч.: и законодателни инициативи, чрез които да се постигне подобряване на финансовата грамотност. От същностно значение е каква лексика се използва, за да се създаде и пренесе вложеният смисъл. Когато е нарушена езиковата функция за ясно и конкретно повествование, голяма е вероятността да се оформят изначално погрешни представи и дори заблуди. От

тук се поражда и опасност вместо финансовото „познавателно здраве“ на индивидите да бъде подобро, то да бъде влошено.

Предмет на изследване е осмисляне на финансовите въпроси чрез методологическия инструментариум на теориите за социалното познание². Познавателната функция позволява *възприеманата информация да се превръща в мисли и да стимулира бъдещи действия*, докато липсата на прецизна терминологична рамка е предпоставка за индивидуални реконструкции на значения, вследствие на което се стига до загуба на съдържание и смисъл („дисфункция на езика“). Последното лесно може да доведе до оформяне на погрешни представи и познавателни заблуди. Текстът съдържа редица тропи – фигури на мисълта, като алюзии, фикции и евфемизми, които водят до вътрешна несъгласуваност и противоречие с утвърденото знание за финансовите въпроси. Нещата се назовават *не* с конкретни понятия, а с общи представи, от което се пораждат многозначност и объркване. Използват се съждения, които съдържат едновременно тезата и антитезата, което създава ограничение абстрактното и общо твърдение да бъде превърнато в практически приложими указания. Създава се усещане за неприложимост на документа или което е по-вредното – за приложимост според индивидуални предпочитания и интереси. От тук и съмнението дали Стратегията би могла да доведе до постигане на целите, заложили в нея, или напротив, би влошила допълнително грамотността по отношение на финансите.

1. Накратко за употребата на езика

Дефиницията е преди всичко социално утвърдена уговорка за семиотичното значение на съответното понятие, а когато понятието се превръща в термин, границите на значението стават дори още по-важни от неговото съдържание³. Необходимо е да се осмисли не само това, което се включва, но и онова, което остава извън определението. Още от древността е прието, че езикът е инструментален (Aristotle 2008), въпреки че се признава и неговото обратно въздействие да създава модели на мислене.⁴ В края на XX в. усилено се търсят потвърждения, че езикът е детерминиращ по отношение на съзнанието, мисленето и последващото от тях поведение (вербално и невербално). Един от тези опити е т.нар.: „хипотеза“ на Сапир и Уърф“ (Кау 1984).

Главната функция на езика като вид споразумение в социалната група е предаване на информация. Ето защо пълноценна дефиниция е онази, която оставя нищожна възможност нещо да бъде добавено. Колкото по-ясно е постулирано понятието и е ограничена дефиниционната рамка, толкова по-ефективна е самата дефиниция и толкова повече се доближава понятието до „термин“. Интензивната употреба на понятието го донна-

стройва към конкретните потребности в социалната среда. Това се вижда при уникални предмети, изобретени от човека, чиито имена се превръщат в нарицателни. Такива имена първоначално се използват с конкретно, ограничено и точно установено значение. Дори и когато значението му не е съвсем правилно, неговата интензивна употреба го доуточнява. Случва се на по-късен етап значението на същото понятие да се измени не поради неговата обичайна (ежедневна или специализирана) употреба, което би било проверката за неговата пригодност към съответните условия, а чрез законодателно действие, т.е.: властово и отвън. Подобна промяна предполага поне три вида проблеми: *етически, правни и финансови*. Етически, защото ще бъдат създадени условия за изключване от социалната среда на онези индивиди, които вече имат създадени убеждения и вярвания, следствие на свързването на понятието в собствените им когнитивни схеми (невронни мрежи). *Създава се впечатление като че ли вече не се говори на един и същ език*. Правен, защото в хода на неговата употреба понятието се включва в нормативни документи, по които една част от участниците поемат задължения и когато значението се измени, се явяват ситуации, при които се променят предварителните условия на вече взети решения, които често нямат възможност за промяна. Финансови, защото промяната предполага ново разпределение на груповите ресурси. От последното се подразбира, че се създават условия за обедняване на засегнати индивиди (групи). Ето защо яснотата във всяко изложение е с първостепенна важност, особено при финансовите въпроси и образуването на знания за тях. Прецизната дефиниция, респективно – правилното използване на понятийния апарат и коректно създадената терминологична рамка са основата на всяко ново знание. Добре определени финансови понятия са тези, в чиито дефиниции се съдържат всички белези, които са автентични за референтното им съдържание и с които те се отличават от всички останали.

2. Определение за „финансова грамотност“

Според текста на Стратегията⁵ „Финансовата грамотност (financial literacy) най-често се определя като *комбинация* от финансово осъзнаване, познание, умение, отношение и поведение, които са необходими, за да се вземат *устойчиви* финансови решения и за да се постигне като крайна цел *индивидуално* финансово благосъстояние“⁶. Подобно съждение създава необходимост от още доуточняващи смисъла пояснения. Такъв опит е направен в приложението на документа.

Фигура 1. Схема на определението за „финансова грамотност“ в Стратегията

Дадена е и втора, съкратена дефиниция: „Финансовата грамотност се счита за комплексно *понятие*, в което се съдържат три основни елемента: финансово познание, финансово поведение и отношение към финансите“ (вж. фиг. 1). Именно с второто се работи в текста на Стратегията. На тази основа се заявяват и четирите основни приоритета на Стратегията, които не са предмет на обсъждане тук.

Финансовата грамотност чрез този документ става предмет на регулации и въздействие. Това изисква избор на критерии за оценка и конкретни измерими индикатори. Индикаторите *познание, поведение и отношение* са подчертано качествени, т.е. те могат да бъдат измервани само опосредствано, чрез друга мярка – отражение. Изборът трябва да гарантира, че когато се наблюдават промените в отражението, да е сигурно, че те са резултат именно от промени, настъпили в обекта. Следователно въпросът се премества върху методите за измерване на елементите на грамотността: познание, поведение и отношение, без които Стратегията губи своя замисъл. Поради факта, че понятията ще се използват и в законодателни инициативи, е задължително да се установи тяхното конкретно значение. В противен случай, правните норми, създадени с тяхно участие, се обезсилват от само себе си. Докато *концепцията* за гра-

мотността може да се разширява или стеснява относително безпроблемно, то дефиницията изисква идеята да се скрепи формално с по-ограничено съдържание и с валидност за по-дълъг срок на употреба. Концепцията (идеята) е вградена в понятийната система, но това все още не прави явлението част от действителността.

Понятието за „грамотност“ може да се възприеме и отвъд формалните определения, на равнище цялостно разбиране. От тези позиции, грамотността е *способност, състояние* на разбиране на причините и последствията, на принципите и законите, на процесите и силите, които задвижват развитието на природния и човешкия свят. За да бъдат спазени ограниченията, направени по-горе, би трябвало да се посочи и какво не е „грамотност“. Грамотност *не може да е* състояние на заблуда. Способността на човека, означавана като грамотност, трябва да предотвратява състояния на заблуда. Следователно *финансовата грамотност* е способност да не се изпада в заблуда по отношение на финансовите въпроси или поне да се разпознават логическите грешки, които водят до възможни илюзии. Неяснотата, която е предмет на това обсъждане, е само един от десетките видове логически грешки, водещи до заблуждение, които после се отчитат като липса или ниска финансова грамотност.

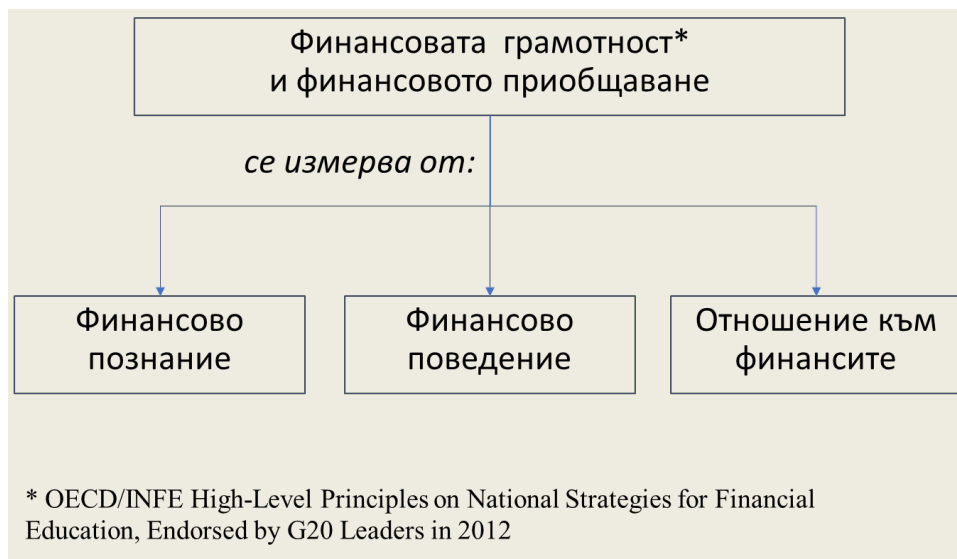
Лингвистично грамотността се свързва с понятието за граматика, т.е. става въпрос за конкретен ред, структуриран чрез правила. Въпросът „От какъв порядък са тези правила?“ също има важно познавателно значение, но не е предмет на анализа. Граматиката позволява езикът да се реализира *функционално*⁷. Смесът се задава също и от структурата на изречението. Обикновен сбор от думи без конкретен ред определя само общо (и то хаотично) значение. Безспорно е, че редът преобладаващо определя смисъла.⁸ Колко по-важно е този смисъл да е еднозначен при съставянето на законодателни норми?

Грамотността в най-общ порядък и конкретно финансовата грамотност предполага субектът да съзнава границите на своята компетентност. Ето защо разбирането за непознаване на предмета е винаги за предпочитане вместо себеусещане за висока познавателна способност. От тези позиции за ограмотвяване може да се говори и чрез разкриване на действителните познавателни способности на индивидите по отношение на финансовия предмет и осмисляне границите на собствената им компетентност по отношение на взимане на финансови решения.

3. Език на документа

В Стратегията са предложени две дефиниции за финансова грамотност. Това се определя като ненужно усложнение, което внася допълнителна неяснота. Може да бъде допуснато, че двете дефиниции предлагат широк и тесен смисъл на понятието „финансова грамотност“. Така по-общото разбиране за финансовата грамотност (*financial literacy*) става „комбинация от финансово осъзнаване, познание, умение, отношение и поведение, които са необходи-

ми, за да се вземат устойчиви финансови решения и за да се постигне като **крайна цел** индивидуално финансово благосъстояние (фиг. 2).

Фигура 2. Схема на определението за „финансова грамотност“ от Приложението на Стратегията

Съставните части от посочения текст са изразите: 1) „*индивидуално финансово благосъстояние*“, което се задава като крайна цел на резултатите от изпълнение на Стратегията и 2) „*финансово познание*“, „*финансово поведение*“ и „*отношение към финансите*“, като елементи на определението в тесен смисъл. Интерпретацията на две дефиниции като тесен и широк смисъл не е защото така са предложени в Стратегията, нито защото така е добре да бъде. Но тяхното присъствие в документа не може да се игнорира.

а. Финансово благосъстояние

Крайна цел на финансовата грамотност според текста е постигане на индивидуално финансово благосъстояние. Какво би означавало това? Според речника на българския език, официално издание на БАН⁹, като „благосъстояние“ е посочено *материално състояние, положение, богатство*. По всичко изглежда, че става въпрос за състояние на наличност на блага. Наличността не е сама за себе си, а е в притежание и/или разпореждане с блага от определени субекти – индивид, група или организация. В определението на документа изрично се посочва *индивидуално*, с което груповото финансово благосъстояние, респективно грамотност излизат от обхвата на определението.

Понятието „финанси“ също е силно дискуссионно. В българската специализирана литература и практика финансите се възприемат главно като „парични отношения“¹⁰ и по-рядко като дългови или данъчни. Последните традиционно също се разглеждат като парични. Разграничението е необходимо поради възможното непарично отношение на дълг (в натурална форма или морален дълг). Дотук следва да се разбира, че според Стратегията *целта на финансовата грамотност е състояние на индивидуално парично богатство*. Ако това е правилно, то възниква въпросът „Какво количество трябва да е паричният ресурс, натрупан от индивида, за да се възприеме, че той е достигнал до финансово благосъстояние?“.

В допълнение, според актуалните банкови стандарти към *парите* (паричната маса) се включват и полици. Тук отново се откроява нуждата от определение за „пари“, което в цитирания речник на БАН отсъства. Вместо дефиниция за „пари“ в речниковия фонд е включено понятието „валута“, определено като „парична система...“, „парична единица...“ и др. А понятието „финанси“ се дефинира като: 1) система от парични отношения... и 2) парични средства, които притежава отделно лице, колектив и пр., а също и само като пари. Ако се приеме, че понятието „финанси“ се отъждествява с понятието „пари“, може да се интерпретира с относителна яснота, че финансовото благосъстояние се представлява именно от парично благосъстояние, т.е. от натрупан паричен ресурс, което отново връща към въпроса „Колко трябва да е той?“, както и „дали ценните книжа са съставна част от паричния ресурс?“. Според банковото законодателство за парите следва да се мисли като за съвкупност от поне следните същностно различни неща: банкноти, монети, депозити и ценни книжа. Този аспект е от важно значение, защото ценните книжа биват наричани „финансови активи“, като едната от двете големи групи активи. Другата група са т.нар.: „реални активи“. Остава се с впечатление, че финансовите активи не са реални, а някакви други. Отчасти това предположение има основание, защото финансовите активи са преди всичко договорни отношения, чрез които се разпределя създаденият доход, докато реалните активи, които са материално-веществени предмети и знание, пряко участват в създаването на новата стойност.

Изводът е, че решаването на въпроса с финансовата грамотност може да започне от ревизия на самата теория, в термините на която да се търсят и решения на по-големи и значими проблеми, като тези за бедността, неравенствата, социално слабите и приобщаването на сегрегирани социални групи (напр. Kalchev 2015).

в. Финансово познание

В Стратегията не се открива експлицитно дефиниране на понятието „финансово познание“, но съществува следният текст: „*Финансовото познание (financial knowledge) като елемент на финансовата грамотност е необхо-*

димо, за да може да се проследяват новини за икономиката и финансовите въпроси, за да се сравняват финансови продукти и услуги, както и да се вземат подходящи и добре информирани решения. Базисното познание за финансовите концепции и възможността да се прилагат способности за пресмятане на финансите осигуряват възможността на потребителите да действат автономно при управлението на техните финанси, както и да реагират на новини и събития, които могат да влияят на тяхното финансово благосъстояние. Въпросите, които използва ОИСП в своята методология с цел измерване на финансовото познание, имат отношение към инфлацията, разходите за живеене, лихвените проценти, съотношението между доходност и риск, диверсификация на инвестициите“.

Целеполагането в предложената дефиниция предхожда всичко останало. Цели се откриват в текстовете: „за да може да се проследяват новини...“, „да се сравняват финансови продукти и услуги“, „да се вземат подходящи и добре информирани решения“. Следва обяснителен текст, от който трудно, но все пак става ясно какъв резултат може да се очаква – осигуреност да се „действа автономно“ и да се „реагира на новини“, които могат да влияят на финансовото благосъстояние. Конкретизация се открива във въпросите на една от институциите, която е създала методология за измерване на познанието, които имат отношение към ограничен брой конкретни финансови въпроси. По тях ще се правят заключения дали съответният индивид притежава грамотност, или не. Очаква се от индивида мотивирано да повишава първо индивидуалната си грамотност и така – своето финансово благосъстояние.

В речника на БАН е записано, че грамотност е „знанието за нещата“. Близко по смисъл до понятието „знание“ е понятието *knowledge*, използвано в чуждите материали (вероятно първичните текстове, от които е съставена Стратегията). Докато познание, за което се реферира в българския текст, е съотносимо повече с понятието *cognition*. Познание има значение и смисъл на утвърдено знание, което с лекота може да бъде приложено в конкретни житейски ситуации. Разбираемо е, че не може да се постигне пълно съответствие в превода, но повече прецизност е винаги полезна. Знае се, че речниците фиксират дефинициите. Прави впечатление, че в Стратегията не се ползват речниковите дефиниции. Може да се допусне, че идеята за познание, основано на принципи и закони, е кодирана в израза „финансови концепции“, с чиято помощ индивидът се очаква да реагира на новини, които могат да повлияят на финансовото му благосъстояние. В този израз се открива едновременно потвърждаване и отхвърляне на заложената цел за справяне с бедността, защото влиянието може да бъде и отрицателно, т.е. нежелано. Точно това се получава, когато знанието е изкривено. Така например в страните, в които са приложени подобни стратегии съобразно цитираната методология, се наблюдават значителни различия именно в заложените цели – бедност и сегрегация.

Факт е, че въпросите за подобряване на живота на гражданите в страната изобщо никъде в текста не се коментират. По-скоро се предполага, че наличието на повече паричен ресурс ще е достатъчна предпоставка, сама по себе си, за да се постигне по-добър стандарт на живот. Стандартът на живот лесно се измерва и ако усилията за подобряване на финансовата грамотност, в крайна сметка, не довеждат до подобряване на живота, то те не трябва да се приемат за ефективни.

Познанието за финансите според ОИСР, видно от въпросите, се свежда до разбиране на 5 неща. Това са: инфлация, разходи за живеене, лихвени проценти, съотношението между доходност и риск и диверсификация на инвестициите. Последното е объркващо дори за специалисти, а какво остава за общодостъпното ежедневно разбиране. По този критерий *грамотността на населението в широк кръг остава недостижимо* за дълъг период поради елементарната причина, че доказано нараства функционалната неграмотност на поколението в активна трудова възраст, признато и от официалните институции. Във връзка с това познаването на специализирани математически и статистически методи остава утопия. Тук е употребен изразът „способност за пресмятане“, което е подвеждащо, защото изчислителните процедури по отношение на решенията например за диверсификация на инвестициите съвсем не са елементарно пресмятане. Споменава се за съотношение между риск и доходност, което, буквално възприето, не съществува. Може да се обсъжда връзка между тях като „отношение“, но не и като „съотношение“. Последното е другото име на „дроб“ и е понятие на математиката.

Познанието и въпросът за неговото изследване са проблем на науката въобще и е разбираемо, че понятието трудно се побира в една ограничена дефиниция. Въпреки това науката разполага с теория на познанието (гносеология) и още хиляди специализирани текстове по финанси, откъдето финансовото познание може да се сдобие с една значително по-ясна дефиниция, която да послужи за целите на финансовата грамотност, както и за нормативното значение на понятието.

с. Финансово поведение

За финансовото поведение в Стратегията се чете следният текст: „*Финансовото поведение (financial behaviour) и действията на потребителите оказват влияние върху финансовата устойчивост и финансовото благосъстояние както в краткосрочен, така и в дългосрочен аспект. Някои типове поведения, като ненавременното плащане на сметки, избягане на финансови продукти без подходящо предварително проучване и сравнение или съответно вземането на бърз кредит, за да се посрещне недостиг на доход, е вероятно да имат негативно влияние върху финансовата устойчивост и финансовото благосъстояние на индивида в дългосрочен план*“¹¹. Какво точно се казва с този текст? Акцент се дава на „ненавременното плащане на сметки“ и

избор на неподходящ източник, вероятно когато се прави въпросното плащане, или кога? Безспорно е, че това са ситуации, които в дългосрочен план имат негативно отражение и върху благосъстоянието. Още повече ако те не са резултат на единични случаи, а са тенденция в поведението на индивидите. Ако се търси подобряване на финансовото благосъстояние, следва да се говори за поведение, което *променя негативните състояния и обръща тенденциите*. Текстът препраща към мислене в дългосрочен план. Времето перспектива се явява тук съществено условие. Известно е, че финансовите концепции не са еднакво валидни при краткосрочни и при дългосрочни въздействия. Отнесено към социалните явления, дългосрочно би следвало да се разбира като „поколенческо“ (20 – 25 години и повече). Добра илюстрация дава следният пример: „Ако днес започна да подобрявам своята финансова грамотност, кога ще имам подобрение на финансовото ми благосъстояние?“. Видимо, липсата на яснота и конкретика отваря възможност за множествени интерпретации. Така например идеята за дългосрочен план може ли да означава, че продължителен период (колко?) следва да се изпълняват определени действия (какви?), за да се постигне финансово благосъстояние (как?). Очевидно е неясно. Но този проблем изглежда незначителен на фона на проблема с доверието. Всяко познание за финансовите въпроси води до разбирането, че в дългосрочен план финансовите системи са нестабилни и очаквано са носители на висока степен на *риск*. В този смисъл, може ли да се твърди, че: „Колкото повече се повишава финансовата компетентност, толкова повече намалява доверието в системата?“. Честите промени на условията оказват съществено влияние и този факт трудно може да се игнорира. Навярно съвсем закономерно една от целите на Стратегията е да се повишава адаптивността на индивидите към обкръжаващата ги финансова среда. С това се утвърждават нестабилността на финансовата система и необходимостта от справяне с риска при взаимодействие с нея.

d. Отношение към финансите

Отношението към финансите се определя от цитираната Методология на ОИСП чрез **три** конкретни „изявления, които участват в измерването на финансовата грамотност.“¹² Те са: 1) „намирам за по-задоволително да изхарчвам доходите си, отколкото да спестявам в дългосрочен план“; 2) „живея за деня и оставям следващия ден да се погрижи сам за себе си“ и 3) „парите са, за да бъдат изхарчени“ (с. 27). И трите са носители на един и същ смисъл. Чрез тях се пита дали хората искат да ползват парите си, или не. Както и отчасти доколко вярата в „случайността“ надделява над страха за утрешния ден. Информацията, която ще се получи от тези изявления, е силно ограничена и едностранчива. Задаването на подобни въпроси показва и ограничена етическа интелигентност. Психологията обяснява, че когато съзнанието (умът) бива захранвано с тревожни мисли, това се възприема като *форма на насилие*.

Въпросите за проверка на финансовата грамотност са носители на подчертано тревожен смисъл. Духът на текста е в посока, че грамотността липсва преди всичко при играчите „на дребно“, като по допускане се приема, че играчите на едро са професионално подготвени, т.е. добили висока степен на компетентност, респективно, грамотност. Но ако се обърнем към близката история от 2008-а насам или още малко по-назад, до началото на ХХ в., ясно се вижда, че кризисните състояния не ги създават малките играчи, а именно големите финансови институции (Kalchev 2010). В създадения финансов ред „играчите на дребно“ само плащат сметката. Сега, когато това е всеизвестно, „големите играчи“ могат да реализират и последна „взятка“, а именно да накарат „дребните играчи да си платят, за да разберат как точно работи системата, и така да извлекат още печалби. Междувременно, системата вече се е трансформирала. По този повод е подходящо да се цитира приписваното на Уорън Бъфет изказване относно инвестиционните възможности, което в свободен превод би звучало така: „Най-отпред са иноваторите, след тях крачат имитаторите и последни пристигат идиотите“¹³.

е. Финансово приобщаване

Според Стратегията „*Финансовото приобщаване се дефинира като процес на стимулиране на достъпни, навременни и адекватни възможности за използване на широк набор от регулирани финансови продукти и услуги, както и разширяването на употребата им от всички групи на обществото*“¹⁴. Регулираните продукти и услуги подлежат на сигурно регистриране и отчетност. Но едва ли само участието на тях е достатъчно за придобиване на финансова грамотност. От текста се изключва знание, извлечено от опита и преживяването, до което се стига като следствие на поемане на риск. А рискът по дефиниция е източникът на печалбите. Познание, което се придобива от участие извън регулираните пазари, изисква далеч повече грамотност именно предвид степента на риск, която се поема. В този смисъл, „регулирано“ не е равнозначно на „законно“, нито на „морално“. Обратно, нерегулирано не е непременно незаконно или неморално. Така например регулациите, които са предназначени за противодействие на конкретно поведение (като прането на пари например), указват кое поведение е допустимо и кое не, но самото регулиране не е основание за приемане на дадено поведение като допустимо или не. Дали е етично да се прокарва идеята, че ако се участва на нерегулираните (финансови) пазари, това участие е неприемливо, а финансовата грамотност се придобива единствено на регулирани пазари? Приобщаването към регулираните пазари носи безспорни ползи за грамотността, но въпросът по същество тук е за *риска*, който се разпределя между участниците и се разпростира извън тях. Когато една система е регулирана, това най-често означава, че нейната дейност е под наблюдение от правителствен орган (т.е. извършват се публични разходи) и (част от) риска, който системата генерира (т. нар. мора-

лен хазарт), се покрива от публични фондове. Нещо като национализиране на загубите в системата, но за сметка на това приносите се разпределят изключително между частни инвеститори, които имат по-добра начална позиция. Така се създават и се поддържат защитени зони за печалби, което, в крайна сметка, е разпределителен процес.

В социалния свят заслугите рядко са следствие единствено на индивидуални усилия. Те принадлежат на колективното цяло, което е едновременно среда и условие за разгръщане на разнородни отношения. Така например в корпоративния свят печалбата се явява крайната цел, а икономическата теория обяснява нейния произход като заслужена награда за поетия риск от собствениците на капитала и техните представители – мениджърите. Финансовата интерпретация свързва печалбата с паричните потоци и „творческото“ прилагане на счетоводните стандарти, което я прави твърде необективна величина (вж. Kalchev 2011). Практиката обаче невинаги следва концептуалните модели. Както става ясно от данните за финансовата грамотност, липсва доверие между потребителите на регулирания пазар на финансови услуги и инвеститорите. От това следва необходимостта потребителят да бъде обучен – обичайна практика за специализираните пазари. Но има поне две гледни точки, които смущават. Едната е, че обучението е с обществени средства, и втората е дали е оценен рискът обучението да се ограничи само до единични ментални модели с дългосрочно действие. Последното погрешно може да бъде възприето като устойчивост.

f. Финансова устойчивост

*„Финансовата устойчивост помага също така населението и домакинствата да поемат негативните ефекти от непредвидени кризи и шокове в обществото, икономиката и финансовия сектор. Тя допринася за по-лесното адаптиране на потребителите към промените и за преодоляване на краткосрочните и дългосрочните рискове и предизвикателства.“*¹⁵ Изразът „негативни ефекти от непредвидени кризи“ е смущаващ. Като че ли може да има позитивни ефекти и очаквани кризи, които не се свързват с финансовата устойчивост. Според финансовата теория грамотните участници на финансовите пазари са „рационални“, които лесно предвиждат изменението на цените и имат неограничен достъп до финансов ресурс, така че тяхното участие по правило им носи толкова печалби, колкото риск могат да понесат. От текста става ясно, че финансовата устойчивост за населението и домакинствата се свежда до поемане на негативните ефекти от непредвидени кризи, което, по същество, е разпределение на доходи и ресурси и изглежда като предопределеност, към която следва по-лесно да се постигне адаптация. Известно е, че оцеляват най-адаптивните. Следващият текст допълва: *„Но колкото и финансово грамотно да е едно общество, в него винаги ще има уязвими групи от населението, за които следва да се осъществява целенасочена политика по*

подобряване на финансовата грамотност. Такива уязвими групи са хората с ниски доходи, безработните, хората от малките и отдалечени населени места, хората в пенсионна възраст и други“ (с. 28 от Стратегията). Към този текст може да бъдат поставени редица въпроси: „Какво е устойчивото на финансите?; Кое да бъде запазено и кое подлежи на промяна? Какви са ползите от подобна финансова устойчивост?“. И най-главният от финансова гледна точка: „Как се разпределят ползите и загубите – между поколенията и между отделните социални групи?“. А още по-интересен би бил въпросът: „Как днешното разпределение предопределя бъдещи изходни положения в икономическата игра?“.

4. Езикови дефицити на Стратегията

В *Стратегията* подчертано липсват конкретика и яснота относно съдържанието на понятието „финансова грамотност“. Този факт се допълва и от други езикови дефицити, част от които са следните.

Липсват базови финансови понятия, като „доход“ и „пари“, а също и основни икономически като „потребление“, „жизнен стандарт“ и др. Липсват утвърдени измерители като брутен доход и брутен национален продукт, линия на бедността и др., които да се обвържат с постигането на финансова грамотност на населението и/или уязвими групи. Без тях не можем да говорим за финансови въпроси, а за психологически. Въпреки че интерпретирането на финансовите въпроси посредством психологически инструментариум не е новост, без адекватен паричен израз те трудно могат да приемат обективна и следователно съпоставима форма.

Утвърждава се недоверието във финансовата система. Признава се, че „Финансовото регулиране и финансовият надзор не са достатъчни, за да се защитят потребителите на финансови услуги“. Това се посочва като причина потребителите на финансови услуги да получат повече защита, като допълнително се образуват. Това е признание, че отношенията с финансовите институции носят повишен риск. Остава се с усещане за опасност и страх от „познатото непознато“. Текстът е доказателство за загуба на доверие във финансовата система. Съвсем правилно на този фон изглежда твърдението, че „Без личната отговорност и поведение на всеки потребител, съществена част от които е финансовата грамотност, не е възможно да има пълно и ефективно ниво на тяхната защита при използването на различни финансови продукти и услуги“¹⁶. По всичко личи, че потребителите имат нужда от защита. Това е положение, което се признава за всички държави. Какво е застрашаващото за отношенията във финансовата система? От кого е тази защита? Ако се направи сравнение с други подобни сфери, каквито са здравеопазването или транспортът, където има преки и косвени жертви в значителен брой, в тези сфери какви са системите за защита на потребителите и достатъчни ли са те?

Например необходим ли е фонд за гарантиране на потребителите, който да се финансира от продажбата на всеки автомобил? Или фонд за гарантиране здравето и живота на хората при всеки доход от лекарска практика и продажба на лекарствени средства? Защо е необходимо в една област, която би следвало да е така добре изучена, каквато е общуването на парична основа, да се разпознава потребност от защита? Този и подобни въпроси изискват специално внимание. На с.29 в Стратегията се постулира, че „Финансовото образование и финансовата грамотност са елементи от защитата на потребителите на финансови услуги (financial services consumer protection), наред с регулирането на финансовите услуги и контрола, който се осъществява от страна на съответните надзорни органи.“, както и че: „Финансовото регулиране и финансовият надзор не са достатъчни, за да се защитят потребителите на финансови услуги. Те предоставят единствено правната и институционалната рамка за това“ (с.30). Тези текстове са основание да се мисли, че въпреки значимите разходи за създаване на механизми за защита на потребителите на финансови продукти те едва ли ще са достатъчни и само специализираното образование може да компенсира недостатъците на регулациите. По този начин се признава ограниченият достъп до финансовите продукти на основание грамотност, което не е решение на проблема, а създаване на нов, а именно: „Как да се постигне достатъчна степен на финансова грамотност, като елемент на системата на защита на потребителите?“ Изобщо, в социален свят, в който технологиите стават все по-сложни, а потребителите все по-малко компетентни, какви са характеристиките на една работеща система за защита? Дискусии по темата има, но те са предмет на допълнителен анализ.

Откриват се твърдения, при които следствието и причината са с разменени места. Пример за това е текст на с. 30. *„Финансовата грамотност и финансовото приобщаване имат важно значение за постигане дългосрочно финансово благосъстояние и финансова устойчивост на населението и домакинствата. Това, от своя страна, допринася за поддържането на финансовата стабилност на финансовата система като цяло и на икономиката на страната.“* В този текст първото изречение представлява твърдение с общо значение. Като продължение се въвежда погрешната връзка между финансовата устойчивост на населението като причина за финансовата стабилност на финансовата система и на икономиката на страната. Не се отрича, че косвени връзки могат да се открият, но като цяло, връзката е обратна. Именно финансовата система императивно въздейства върху благосъстоянието на населението. Страничен е въпросът, че населението, като агрегирана величина, не може да бъде използвано за мярка на отчитане на финансовата грамотност, при условие че съществува значително неравномерно разпределение както на финансовите ресурси, така и на знанието за това как те да бъдат управлявани и употребявани. Нека бъде припомнено, че финансовата грамотност е в не-

достиг именно при уязвими групи, а не за населението, като цяло. Населението е „формално“, т.е. логическо понятие. Също както и БНП на глава от населението. Когато се говори за бедност и неравенство, средните числа могат да бъдат силно подвеждащи, защото в тях неравенствата се крият.

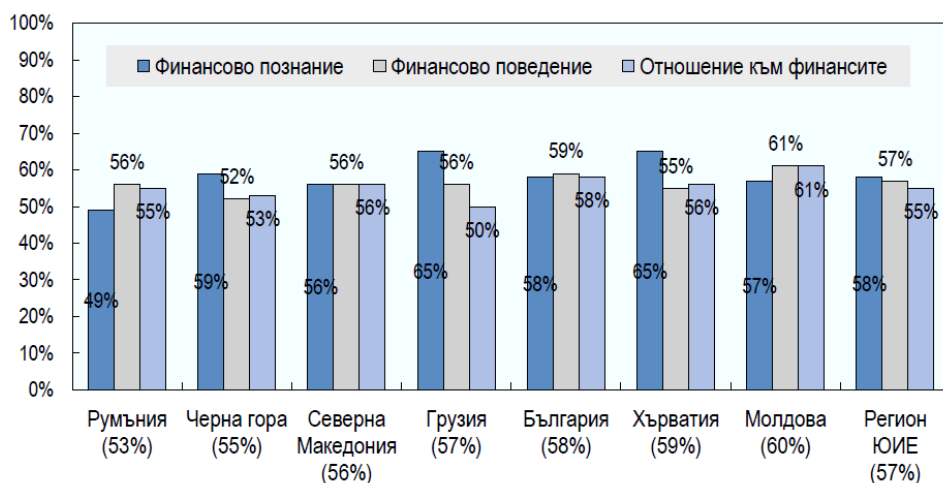
В текста се откриват антиномии като твърде общи изказвания. Когато едновременно се утвърждава тезата и антитезата, изложението не може да получи еднозначно тълкуване и често води до заблуди. В такива случаи интерпретацията зависи единствено от дешифриране на значението на текста в контекст. С лекота едно подобно твърдение може да се разтълкува в полза или против определена позиция, в зависимост от това какво допълнително се внася към съдържанието му. Когато този подход се приложи и при нормативни актове, тогава правоприлагането става невъзможно.

5. Интерпретация на Стратегията

Уводните части на Стратегията, по същество, представят равнището на финансова грамотност, измерено по методологията и въпросите на международни институции (главно ОИСР). Правят впечатление няколко по-важни неща.

Първо, проследява се връзката между финансовата грамотност и спестяванията, с което опосредствано се въвежда идеята, че който спестява, не е (достатъчно) финансово грамотен. В същото време, не се правят препратки към бедността или благополучието, каквато по подразбиране би следвало да е целта на мерките за подобряване на финансовата грамотност. Защо и кому е нужно спестовно поведение? Защо този въпрос е подчертано толкова важен? В термините на поведенческата теория се прилага „побутване“ към желание за инвестиране вместо към спестяване.¹⁷

Второ, изводът, че финансовата грамотност в България е ниска, не може да се приеме еднозначно за правилен. Според данните от графиката в текста (вж. фиг. 3) България е на 2-ро място след Молдова по финансово поведение. Ако се приеме, че тези показатели са представителни, то на какво основание се твърди, че познанието е по-малко важно от поведението, където България заема втора позиция в извадката? В теорията разполагаме с поведенческата парадигма и праксеологията, които се основават именно на поведението. Главните им основания са, че поведението може да се възприема като утвърдено знание и само поведението може да бъде достъпно за обективно външно наблюдение. А методите за измерване на познанието и на поведението са дискуссионни по принцип. Липсва синтетичен показател, който да дава различни тегла на всяка от 3-те мерки, от което може да се приеме, че те са равностойни. В допълнение, данните са за ограничен брой избрани страни, което не позволява да се правят по-генерални изводи.

Фигура 3. Елементи на финансовата грамотност в Югоизточна Европа
 Източник: OECD (2020), Financial Literacy of Adults in South East Europe¹⁸

Трето, като че ли фокус на Стратегията са децата в училищна възраст. Това е неетично поне по две причини. Първата е, че финансовите продукти са преди всичко правни фигури, договори, а според всички закони детската социална адекватност до определена възраст е невъзможна и децата не могат да носят отговорност за взети от тях решения. Задаването на въпроси е равносилно на обучение. В подобни ситуации хората, които съставят и провеждат запитванията, поемат твърде голяма отговорност за съдържанието на въпросници, които да са коректни спрямо възрастта, и обикновено за целта са необходими специализирани компетентности, за които в конкретния случай няма данни да са използвани. Да бъдат задавани въпроси по теми, по които дори в строгите научни изследвания се води дебат, е действие с подчертан етически дефицит.

Четвърто, ясно се заявява, че е необходим план за координирани правителствени мерки, който да се отчита периодично и да се наблюдава промяната в грамотността. Разходите по обучението са предвидени да бъдат от обществени фондове и държавния бюджет. Изглежда, финансовата система не функционира изцяло на принципите на свободния пазар и са необходими координирани действия между всички правителства, за да се осигури безпроблемната ѝ работа. Финансирането на дейностите по плана са предимно от държавния бюджет, в т.ч. пряко и косвено от МС, МОН и други обществени организации.

Пето, приоритетите в Стратегията са зададени твърде общо и могат да бъдат тълкувани двойко и дори тройко. Очакването те да бъдат конкретизирани в Плана, не се потвърждава.

Не може да се пренебрегне и двусмислието на заглавието. Финансовата грамотност „на“ Република България е неправилно означение. Очевидно е, че няма как републиката да притежава грамотност. Това, разбира се лесно ще се поправи, докато създаване на грамотно население по финансовите въпроси е предмет на дългосрочни, систематични и целенасочени усилия, които едва ли биха могли да се поберат в кройката на документ от този вид.

г. За нуждата от финансова грамотност

Финансовата грамотност, може да се каже, че е също толкова значима за съвременния човек, както и познаването на всяко друго нещо, което ще подпомогне неговата „хомо сапиенс“ реализация в социалния свят. Това е като здравето, пазаруването, отглеждането на деца и отношенията в различните социални роли, като семейство, колеги, съседи и дори с държавните органи. Важно е да се живее по начин, който да осигурява възможно най-голям напредък в развитието на личността в най-широк смисъл (като под личност тук най-общо се разбира човекът като носител на материални и духовни качества взети заедно), без оглед на отговорностите и интересите, които всеки от индивидите приема в изпълнение на различните социални роли в обществото.

h. За ролята на ролите

Ролите в икономическата игра са разнородни. Едно полезно групиране за случая е те да се разделят на индивидуални и колективни. Крайният бенефициер обаче е индивидът.¹⁹ В историята се срещат достатъчно примери, при които, когато индивидът няма пари, т.е. ликвидност, той има способността да я създава. Ако няма платежоспособност, също може да я създаде. Ако не получава защита от системата, икономическият агент често избира пасивната съпротива и не участва в нея. Развитието на допълнителните валутни системи по цял свят е доказателство за това.²⁰ Но това е възможно, ако индивидите живеят в „здравословна“ социална среда. Следователно, ако целта е подобряване на благополучието на индивидите, задачата с първостепенно значение е укрепване и подобряване на социалната среда. Липсата ѝ е предпоставка за изпадане в изолация, в т.ч. и финансова, от което финансовата система подчертано търпи загуби. Нуждата от финансово включване и устойчивост, в крайна сметка, е нужда на самата финансова система. Индивидите също имат полза да участват в разпределителната инфраструктура, създадена от финансите, но за тях това невинаги е на всяка цена. Индивидите могат да превключват от стратегии за развитие към стратегии на оцеляване и обратно значително по-лесно в сравнение с финансовата система.²¹

Безспорно, знанието е едно от големите достойнства на човешкия индивид. Няма съмнение, че грамотност е твърдествено на знание и по-конкретно – равнище на неговото създаване и прилагане. Грамотният човек по правило е свободен

– от предразсъдъци, от зависимости, от обусловености и др. Грамотният човек е също етичен, защото неговото знание му казва кога и доколко правото му на лична свобода и избор, така както обикновено разбираме тези понятия, нарушават свободата и избора на онези, с които общува. Грамотният човек е етичен и защото той уважава правото и на онези, с които не общува. Не защото това е толкова важно за другите, а защото неговото знание не му позволява да постъпва по друг начин. Неговото знание е истинно, когато той разбира, че постъпките му са причина за събитията, с които се среща, така че той гради тези събития с внимание и отговорност. Грамотният човек знае, че в дългосрочен план кражбата и лъжата се наказват.

i. Идеи и решения за подобряване на финансовата грамотност

Подобряване на финансовата грамотност в термините на интерпретираната стратегия може да бъде насочване към повишаване на етичността в системата, като цяло, с действителното отчитане на интересите на всички заинтересовани страни. В оперативен план, добро начало е прецизирането на специализирания финансов език. Подобна задача би могла да се реши лесно, като се актуализира и вътрешно се съгласува речникът на използваните финансови термини в българския език. В контекста на защитата на потребителите, достатъчно е да се ограничи възможността деятелите във финансовата система да напускат очертаванията на вече дадените речникови дефиниции, т.е. речникът следва да придобие императивно значение. Рисковете, свързани с изпълнение на стратегията, следва добре да бъдат идентифицирани, а по възможност и измервани, включително рискът от промяна в дефинициите, без значение дали се прави разширително или ограничително тълкуване, защото то може силно да засегне уязвими групи.

6. Изводи и обобщения

Финансовата лексика е мощен образователен инструмент във връзка с подобряване на финансовата грамотност в България и той може да бъде успешно използван, ако бъдат отстранени посочените примери за двусмислия, неточности и неяснота в терминологичната рамка на Стратегията. В документа е записано, че ограмотяването е „едно дълго пътуване, за което няма определен край“, но как грамотният чете един документ? Първо се запознава с понятията, т.е. ограничените значения, валидни и необходими за вътрешна съгласуваност на изложението в текста. Защото само така може да се добие цялостно знание. А „за което не може да се говори, за него трябва да се мълчи“ (Wittgenstein 1988).

БЕЛЕЖКИ

1. Национална стратегия за финансова грамотност на Република България. Достъпно на: <https://www.minfin.bg/bg/1491>. [06 09 2023 г.] е създадена от

„работна група с широко представителство“. Използвана е и техническата подкрепа на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) и Министерството на финансите на Нидерландия. Подкрепата е предоставена в рамките на съвместен петгодишен проект (2018 – 2022 г.) в областта на финансовата грамотност, като координатор за страната е Министерството на финансите. Вж.: <https://www.minfin.bg/bg/1491>. Към Стратегията има разработен план за действие за периода 2021 – 2025 г., както и списък с дейности, от изпълнението на които се очаква да бъдат постигнати заложените в Стратегията цели.

2. Чрез теориите за социално познание се обяснява мисловният процес, чрез който трансформираме възприетата информация в съждения и бъдещи действия. „Съжденията са нашите мнения, оценки, умозаклучения, изводи за различни събития, явления, процеси, хора, включително и за нас самите. Съжденията са нашето познание. А познанието, на свой ред, ръководи нашето отношение към социалния свят, включително и към работата, която работим. Теорията за социалното познание е дело на различни учени и изследователи по социална психология от САЩ и Европа, сред които Левин, Хайдер, Нюкомб, Осгууд, Тannenbaum, Фестингър (съзателят на Теорията за когнитивния дисонанс), Аш, Маркус, Зайонц, Кац, Липман, Дивайн, Остром, Фиске, Тейлър и др. Всички тези и други специалисти правят своите открития от 50-те години на XX век до наши дни.“ Източник: <https://www.novavizia.com>. Вж. още (Karageorgieva 2018, 2013).
3. Словото изпълнява функцията да означава само по договореност (Aristotel 2008). Вж. още: (Karageorgieva 2008; Platon 1979; Gerdzhikov 2007, 2006).
4. Според Аристотел познанието се черпи преди всичко от опита, за разлика от разбирането на Платон, който защитава позицията, че познанието не възниква, а се спомня или достига, като всичко вече е налично някъде в свят на идеите (Platon 1979).
5. В Приложение 1 са предложени извадки от текстове на Стратегията, които се отнасят до определенията, с които се работи в анализа.
6. Стратегия..., с. 25.
7. В трактата си „За природата на нещата“ Аристотел защитава позициите, че езикът е преди всичко социално явление – договореност, и с него може да се обвързват предметите и нещата. Това обвързване може да е истинно или не в зависимост от начина на обвързаността (морфология и синтаксис) (Aristotel 2008).
8. По този въпрос в дискусиите за езика няма дебати.
9. Речник на българския език (н.д.). <https://ibl.bas.bg/>.
10. По въпроса за определение на финансите има анализ, с който се обосновава, че освен като отношение финансите са и решение за разпределение на доходи и блага, но тук този въпрос се явява страничен. Вж. (Toncheva 2017).
11. Приложение на Стратегията, с. 26.
12. Пак там.

- 13 “First come the innovators, then come the imitators, then come the idiots.”, Warren Buffett, Top 50 Warren Buffett Quotesp <https://quotefancy.com/quote/931672/Warren-Buffett-First-come-the-innovators-then-come-the-imitators-then-come-the-idiots>.
14. Приложение на Стратегията, с. 27.
15. Приложение на Стратегията, с. 30.
16. Пак там.
17. Вж. също (Toncheva 2017).
18. Стратегия..., с. 9.
19. Детайлно изложение по въпроса за ролите и тяхното групиране, съобразено с финансовите специфики, има в (Toncheva 2021).
20. Допълнителните валутни системи (complementary currency systems) в българската научна литература са изследвани систематично и под евфемизма „съвременни бартерни системи“. За повече информация, вж. www.ijccr.com; а също Toncheva 2024, 2020.
21. За повече вж. (Gómez 2008) и др.

ЛИТЕРАТУРА

- АРИСТОТЕЛ, 2008. *За природата на нещата. Съчинения. Том I. Огранон. Част I*. София: Захарий Стоянов.
- ВИТГЕНЩАЙН, Л., 1988. *Избрани съчинения*. София: Наука и изкуство.
- ГЕРДЖИКОВ, С., 2006. *За относителността на културата и езика. Съвременник*, бр.3, с. 438 – 472.
- ГЕРДЖИКОВ, С., 2007. *DE-COGITO. Отмисляне на измисления свят*. София: Екстрем.
- КАЛЧЕВ, Е., 2010. Банков кредит и икономическа криза. *Световната криза и икономическо развитие, Т.2*. Варна: Издателство „Наука и икономика“, с. 228 – 239.
- КАЛЧЕВ, Е., 2011. Счетоводната печалба като финансова цел на стопанското предприятие. *Икономиката и управлението в XXI век – решения за стабилност и растеж, Т. I*. Свищов: Академично издателство „Ценов“, с. 422 – 429.
- КАЛЧЕВ, Е., 2013. Индикатори за постигане на целта на предприятията. *Знанието – традиции, иновации, перспективи, Т. III*. Бургас: Бургаски свободен университет, с. 199 – 204.
- КАЛЧЕВ, Е., 2015. Икономическа и социална интеграция на социално слабите в България. *Юбилеен годишник 2015 на департамент „Публична администрация“*, с. 1 – 30.
- КАРАГЕОРГИЕВА, А., 2008. *Философия на съзнанието*. София: Библиотека 48.

- КАРАГЕОРГИЕВА, А., 2013. *Увод в съвременната теория на познанието*. София: Проектория.
- КАРАГЕОРГИЕВА, А., 2018 г. Динамика на знанието, истината и езиковото значение във виртуалната реалност. *КИБЕР ЕКОЛОГИЯ, Изследователски текстове и коментарни анализи*. Достъпно на: <https://cyberecology-bg.com/%d0%b4%d0%b8%d0%bd%d0%b0%d0%bc%d0%b8%d0%ba%d0%b0-%d0%bd%d0%b0-%d0%b7%d0%bd%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%b5%d1%82%d0%be-%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%b8%d0%bd%d0%b0%d1%82%d0%b0-%d0%b8-%d0%b5%d0%b7%d0%b8%d0%ba%d0%be/#respond>
- НИЦШЕ, Ф., 1992. *Залезът на боговете, или как се философства с чук в ръка*. Христо Ботев.
- ПЛАТОН., 1979. *Кратил. От Диалози. Том 2*. София: Наука и Изкуство.
- ТОНЧЕВА, Р., 2017. Инвестиции – данъци – потребителско търсене: порочен кръг на бедността или основа за икономически растеж. *Съвременни предизвикателства пред финансовата наука в променяща се Европа: Международна научно-практическа конференция 7 – 8.04.2017 г.*, с. 110 – 117. Свищов: АИ „Ценов“.
- ТОНЧЕВА, Р., 2020. *Съвременна бартерна система в България: с частни небанкови пари*. София: УНСС.
- ТОНЧЕВА, Р., 2021. Интереси и роли на заинтересованите страни за участие в съвременна бартерна система в българска община. *Научни трудове на УНСС*, Т. 2, с. 139 – 168. Retrieved from <https://unwe-research-papers.org/bg/journalissues/article/10373>.
- ТОНЧЕВА, Р., 2024. *Пропаричност на съвременния бартер*. София: Екрие.
- ХРИСТОВА, Т., 2023. *Теория за социалното познание*. Изтеглено на 16. 09. 2023 г. от <https://www.novavizia.com/teoriya-za-sotsialnoto-poznanie/>
- GOMEZ, G.M., 2008 *Making Markets. The Institutional rise and decline of the Argentine Red de Trueque*. Doctoral thesis, Institute of Social Studies: The Hague (NL)
- КАУ, Р., 1984. *What is the Sapir-Whorf hypothesis? Based on powerpoint presentation by NT Rusiyanadi*. <https://docplayer.net/21112424-What-is-the-sapir-whorf-hypothesis.html>.
- РЕЧНИК на българския език. 1977. т. X, XIV. София, Изд. на БАН. <https://ibl.bas.bg/>. Изтеглено на 06 09 2023 г.
- РЕЧНИК на българския език. 2006. Т. 3 (Г – Деятел). 2. доп. и прераб. изд. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, ЕТ „ЕМАС“.

REFERENCES

- ARISTOTEL, 2008. *Za prirodata na neshtata. Sŭchineniya. Tom I. Ogranon. Chast I*. Sofia: Zakhariï Stoyanov.

- GERDZHIKOV, S., 2006. Za odnositelnostta na kulturata i ezika. *Savremennik*, no. 3, pp. 438 – 472.
- GERDZHIKOV, S., 2007. *DE-COGITO. Otmislyane na izmislenia svyat*. Sofia: Ekstrem.
- GOMEZ, G.M., 2008. *Making Markets. The Institutional rise and decline of the Argentine Red de Trueque*. Doctoral thesis, Institute of Social Studies: The Hague (NL).
- HRISTOVA, T., 2023. *Teoria za sotsialnoto poznanie*. Available at: <https://www.novavizia.com/teoriya-za-sotsialnoto-poznanie/> [16 09 2023].
- KALCHEV, E., 2010. Bankov kredit i ikonomicheska kriza. *Svetovната kriza i ikonomicheskoto razvitie*, T.2, pp. 228 – 239. Varna: Nauka i ikonomika.
- KALCHEV, E., 2011. Schetovodnata pechalba kato finansova tsel na stopanskoto predpriyatie. *Ikonomikata i upravlenieto v XXI vek – reshenia za stabilnost i rastezh*, T. I. Svishtov: Tsenov, pp. 422 – 429.
- KALCHEV, E., 2013. Indikatori za postigane na tselta na predpriyatiyata. *Znaniето – traditsii, inovatsii, perspektivi*, T. III. Burgas: Burgaski svobodен университет, pp. 199 – 204.
- KALCHEV, E., 2015. Ikonomicheska i sotsialna integratsia na sotsialno slabite v Bulgaria. *Yubileen godishnik 2015 na departament "Publichna administratsia"*, pp. 1 – 30.
- KARAGEORGIEVA, A., 2008. *Filosofia na saznanieto*. Sofia: Biblioteka 48.
- KARAGEORGIEVA, A., 2013. *Uvod v savremennata teoria na poznaniето*. Sofia: Proektoria.
- KARAGEORGIEVA, A., 2018 r. Dinamika na znaniето, istinata i ezikovoto znachenie vav virtualnata realnost. *KIBER EKOLOGIA*, Izsledovatelски текстове i komentarni analizi. Izvlecheno ot <https://cyberecology-bg.com/%d0%b4%d0%b8%d0%bd%d0%b0%d0%bc%d0%b8%d0%ba%d0%b0-%d0%bd%d0%b0-%d0%b7%d0%bd%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%b5%d1%82%d0%be-%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%b8%d0%bd-%d0%b0%d1%82%d0%b0-%d0%b8-%d0%b5%d0%b7%d0%b8%d0%ba%d0%be/#respond>
- KAY, P., 1984. *What is the Sapir-Whorf hypothesis?* Based on powerpoint presentation by NT Rusiyanadi. <https://docplayer.net/21112424-What-is-the-sapir-whorf-hypothesis.html>.
- NIETZSCHE, F., 1992. *Zalezat na bogovete ili kak se filosofstva s chuk v raka*. Hristo Botev.
- PLATON., 1979. *Kratil. Ot Dialozi. Tom 2*. Sofia: Nauka i Izkustvo.
- RECHNIK na balgarskia ezik*. 1977. vol. X, XIV. Sofia: Izd. na BAN. <https://ibl.bas.bg/>. [06 09 2023].
- RECHNIK na balgarskia ezik*. 2006, vol. 3 (2. dop. i prerab. izd.) Sofia: Prof. Marin Drinov, ET „EMAS“.

- TONCHEVA, R. 2021. Interesi i roli na zainteresovanite strani za uchastie v savremenna barтерна sistema v balgarska obshtina. *Nauchni trudove na UNWE*, vol. 2, pp. 139 – 168. Retrieved from <https://unwe-research-papers.org/bg/journalissues/article/10373>.
- TONCHEVA, R., 2017. Investitsii-danatsi-potrebitelsko tarsene: porochen krag na bednostta ili osnova za ikonicheski rastezh. *Savremenni predizvikatelstva pred finansovata nauka v promenyashta se Evropa: Mezhdunarodna nauch-noprakticheska konferencia 7 – 8.04.2017*, pp. 110-117. Svishtov: Tsenov.
- TONCHEVA, R., 2020. *Savremenna barтерна sistema v Bulgaria: s chastni nebankovi pari*. Sofia: UNWE.
- TONCHEVA, R., 2024. *Proparichnost na savremennia barter*. Sofia: Ekrie.
- VITGENSHAYN, L., 1988. *Izbrani sachenia*. Sofia: Nauka i izkustvo.

FINANCIAL LEXICON FOR FINANCIAL LITERACY (INTERPRETATION OF THE DOCUMENT “NATIONAL STRATEGY FOR FINANCIAL LITERACY OF THE REPUBLIC OF BULGARIA”)

Abstract. Financial literacy is a significant variable for the sustainable development of modern economies, which operate on the paradigm of “free market play” and structurally developed on monetary system. In this context, there is an urgent need for financial education that aligns with contemporary economic conditions. This study examines the vocabulary used in the document titled “Financial Literacy Strategy of the Republic of Bulgaria” from the perspective of its specialized financial lexicon. The primary aim of the research is to analyze the terminology framework of the document and its accompanying texts to assess whether they effectively fulfill their primary function of providing a clear and precise narrative. The central thesis is that the proposed definitions deviate from the standards of specialized financial language, thereby undermining their linguistic accuracy, making the vocabulary unsuitable for normative use and significantly limiting the document’s ability to achieve its stated goals.

Keywords: financial literacy; language dysfunction; fallacies of relevance; Bulgaria

✉ **Dr. Rossitsa B. Toncheva**

ORCID iD: 0000-0003-1548-6042

WoS Researcher ID: ACI-1177-2022

University of National and World Economy

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: r@toncheva.com